

УДК 94(477.51)

*Олександр Тригуб (Київ),
Лілія Дудар (Миколаїв)***ДІЯЛЬНІСТЬ АРА НА МИКОЛАЇВЩИНІ (1921-1923 рр.)**

Тривалий час Україна була позбавлена міжнародної співпраці як з іншими державами, так і з міжнародними організаціями. Більшість міжнародних організацій (хіба що за винятком ООН) розглядалися як структури, що працюють на розвідку США і підпорядковані ЦРУ. Їх позитивна роль у розвитку України всіляко применшувалася і навіть приховувалася. Недарма більшість архівного документального матеріалу про АРА, Джойнт та інші організації, що діяли в Україні, перебували на таємному зберіганні і були недоступні пересічному громадянину і досліднику.

Лише після набуття незалежності перед Україною постало завдання повномасштабної інтеграції до світового політичного, економічного та гуманітарного простору. Участь у діяльності міжнародних організацій або співпраця з ними є невід'ємною складовою такої інтеграції. Цей процес проходив одночасно із становленням політичної, безпекової та економічної ідентичності, що безпосередньо пов'язане і з визначенням пріоритетів щодо залучення України до всього спектра міжнародних організацій.

У даному розрізі важливим є урахування співпраці України з міжнародними організаціями в минулому. Револьюційні події, голод 1921-1923 рр., поширення револьюційних ідей в Європі, поява нових міжнародних організацій тощо призвели до активізації співпраці української держави з різними організаціями у 20-х роках ХХ ст. Саме тому авторами обрана проблема діяльності міжнародних організацій у південному регіоні, а саме на Миколаївщині у зазначений період, так як регіональний розріз дасть можливість глибоко прослідкувати різні аспекти діяльності такої організації, як Американська адміністрація допомоги (АРА).

Соціально-політичне та економічне становище Української радянської республіки значно ускладнилося внаслідок голоду 1921-1923 рр. на Півдні України. Він був породженням кількох взаємопереплєтених чинників:

- згубної для сільського господарства республіки політики «воєнного комунізму», яка проводилася до березня 1921 р. (а деякі її методи використовувались до осені того ж року);

- залежності України від московського центру, який в умовах посухи на Півдні республіки діяв не в інтересах українського населення;

- загальної розрухи у сільському господарстві після семирічного періоду воєн;

- посухи 1921 р. в основних аграрних районах України.

У 1921 р. в УСРР було зібрано лише 27,7% від урожаю 1916 р. [1] Незважаючи на це, Москва вимагала збільшити вивезення хліба, у тому числі з уражених посухою південних губерній. Нереальність хлібозаготівельних планів призвела до збереження розкладкового методу заготівель. Формування державного хлібного фонду здійснювалося примусово. Це різко збільшило кількість голодуючих, яких навесні 1922 р. було 5,6 млн. осіб (25% населення республіки) [2]. За даними О.М. Мовчана до літа 1922 р. кількість голодуючих в Україні становила 15% населення республіки, або 3,8 млн. чол. За підрахунками відомого тоді статистика П.Н. Попова, кількість населення країни в ті роки скоротилася на 5,2 млн. чол., а за даними сучасного історика Ю.А. Полякова - на 3,4 млн. Зменшення населення на Україні (дані Центральної комісії допомоги голодуючим при ВУЦВК) становило близько 300 тис. чол. [3].

Спочатку більшовицькі лідери і публіцисти зі зневагою поставилися до ідеї звернення за допомогою до російської

громадськості і західних урядів, розраховуючи на підтримку міжнародного пролетаріату. Але в липні 1921 р. «буревісник російської революції» М. Горький пішов до В. Леніна із пропозицією дозволити створення громадський Комітет допомоги голодуючим, на що дістає позитивну відповідь. 3 липня Калінін затвердив створення Комітету. З 73 членів комітету 12 представляли уряд (Каменєв, Риков, Литвинов, Красін, Луначарський та ін.), інші - російську громадськість (професори С.М. Прокопович і М.Д. Кондратьєв, письменники Горький, Зайцев і Осоргін, колишні кадетські діячі Кішкін, Кускова й ін.). Комітету присвоїли знак Червоного Хреста, надали право купувати продовольство в Росії і закордоном, збирати пожертвування, відкривати закордонні відділення і відрядити туди своїх уповноважених. Його навіть звільнили «від ревізії Робітничо-селянської інспекції» [4].

Слідом за цим – 13 липня 1921 р. - Горький випустив звертання «До всіх чесних людей Європи й Америки»: «Допоможіть, не дайте загинути країні Толстого й Мусоргського, надішліть хліб і ліки». Звертання було особисте, Комітет вирішив, що так буде краще [5]. Звертання пролетарського письменника Максима Горького було опубліковано на Заході наприкінці липня [6] і мало великий міжнародний резонанс.

Одними з перших на звернення відреагували Сполучені Штати, чий уряд проводив політику дипломатичного невизнання радянського уряду і вороже ставився до «червоної диктатури». Проте, на заклик про допомогу відгукнулося немало як в Америці, так і в Європі, але тільки одна людина могла здійснити грандіозну операцію з порятунку величезної країни. Ім'я Герберта Гувера було відоме всій Європі у зв'язку з порятунком багатьох країн від голоду.

Після закінчення Першої Світової війни Гувер займав ряд постів, пов'язаних з наданням допомоги європейським країнам. Що б він не робив, Гувер завжди діяв не як обраний представник союзників по

управлінню допомогою, але як керуючий допомогою уряду США, зі своєю «типовою холодною агресивністю». У 1919 р. з його ініціативи була створена урядова Американська Адміністрація Допомоги (АРА), яку він і очолив. Основне завдання організації полягало в наданні американської продовольчої допомоги країнам Європи, у першу чергу дітям і старим. Гувер користувався величезною підтримкою в американських політичних, урядових і суспільних колах, що забезпечувало проходження його гуманітарних ініціатив через законодавчі органи.

На запит Горького 26 липня була отримана відповідь і пропозиція Гувера. Гувер відразу дав зрозуміти радянському уряду про те, що АРА є «цілком неофіційною організацією» і готова надати допомогу при виконанні ряду умов. Початковою умовою для початку переговорів про допомогу повинне було бути негайне звільнення всіх американських громадян, що перебувають у в'язницях. Якщо вони будуть випущені, то Гувер був готовий надати продовольство, медикаменти й одяг одному мільйону російських дітей. Крім цього, Гувер настояв на виконанні ряду інших умов, що були стандартними для всіх інших країн, що отримували допомогу від АРА. Радянський уряд повинен надати АРА свободу самій організувати допомогу так, як вона вважала необхідним, у той час як сама АРА зобов'язується неупереджено годувати населення і залишатися поза політикою. Це стало основою угоди двох сторін, хоча жодна з них не змогла до кінця дотримуватися цілей угоди через те, що Радянська Росія являла собою особливий випадок, що не вписується в практику допомоги іншим країнам.

Підписання угоди між РСФРР й АРА відбулося 20 серпня 1921 р. у Ризі. «Договір» був, як пише дослідник даного питання професор Б. Вейсман, унікальний. У ньому відбилися, з одного боку, гостра потреба в допомозі і підозрілість радянського керівництва, а з іншого – глибока недовіра Гувера до протилежної сторони [7]. Згідно з

договором, АРА доставляла вантажі з Америки в російські порти, поширювала продовольство й іншу допомогу. Радянська влада брала на себе видатки, пов'язані із внутрішнім транспортуванням, складуванням, приміщеннями для АРА, зв'язок, оплату місцевому персоналу. За договором, АРА одержувала право самостійно підбирати необхідний для роботи службовий персонал з місцевого населення [8].

Перша група американських рятувальників прибула до Москви наприкінці серпня 1921 р. Американське судно *Фенікс* із продовольством прибуло в Петроград 1 вересня 1921 р., а 6 вересня відкрилася перша їдальня АРА в Радянській Росії. Чотири дні потому у Москві відкрився дитячий пункт харчування. У перші тижні вересня американські рятувальники у Петрограді сформували 120 кухонь для 42 тисяч дітей [9].

При цьому якщо для голодуючих у Поволжі було прийнято закордонну допомогу, то в Україну не надійшло жодного кілограма зерна. За цієї ситуації московський уряд, а за його вказівками - партійно-державний апарат республіки змогли лише забезпечити мінімальну, напівголодну норму споживання для робітників і військовослужбовців, біженців з Поволжя. Про голодуючих українських селян держава не потурбувалася. Газетам було заборонено висвітлювати становище у південних губерніях України і представники АРА навіть не уявляли про те, що українські губернії голодують [10]. Наприклад, не дивлячись на значні масштаби голоду в кінці 1921 р. в Україні, український уряд не поспішав отримувати допомогу від АРА. Посланці до Харкова Френк Альфред Голдер та Лінкольн Хатчинсон згадували у 1927 р., що коли вони запропонували Миколі Скрипнику на зустрічі 1 грудня 1921 р. допомогу, пояснюючи її тим, що уряд РСФРР вже уклав з організацією два договори, останній відповів: «УСРР до згаданих угод ніякого відношення немає». У той же час відзначивши те, що країна була б рада отримати допомогу, але необхідно укласти

договір подібний до того, який підписано між РСФРР та АРА [11]. У результаті 10 січня 1922 р. між Уповноваженим АРА в Росії Вільямом Хаскелом та Головою Уряду УСРР Х. Раковським у Москві було підписано договір, подібний до Ризької угоди [12].

Усі голодуючі регіони американці поділили на «дистрикти» (від англійського слова 'district' – округ, район). Вони не збігалися з адміністративно-територіальним поділом країни. Їхній вибір пояснювався факторами наявності залізниць, рік і розташуванням складів. Відповідно Миколаївська губернія склала Миколаївський дистрикт.

На чолі дистрикту стояв окружний супервайзер, у рамках свого дистрикту він мав вищі повноваження. Офіційно ця посада звучала «Уповноважений АРА по Миколаївській губернії». З відкриттям офісу і до кінця 1922 р. Уповноваженим по Миколаївщині був Майер Раскін (Mayer Raskin), а у 1923 р. його змінив Леонідас М. Паркер (Leonidas M. Parker). У дистрикті діяло 5-6, максимум 10-12 американських рятувальників. Величезні відстані, погані комунікації, якість взаємостосунків з місцевими жителями – усе це приводило до багатьох імпровізацій, відходів від «канонів», сприяючи різноманіттю видів діяльності АРА.

Миколаївський районний комітет АРА було утворено на організаційному засіданні 6 травня 1922 р. Тоді ж було прийнято рішення про утворення комітетів по повітах губернії, а також про відкриття перших трьох харчових пунктів: №1 (вул. Кузнечна, між 1-ю і 2-ю Слобідськими), №2 (при заводі «Руссуд») і №3 (на 6-й Воєнній, ріг Спаської) [13]. Їх відкриття відбулося 18 травня [14]. З цього приводу місцева газета «Красный Николаев» писала: «Питпункты открылись. Прилегающие к питпунктам АРА кварталы были несколько ошарашены. Улица наполнилась детским гомоном, дребезжанием посуды - улица была неузнаваема... Рисовый суп. Белый хлеб! Какао! Питпункт похож на осажденную крепость» [15]. Вже у перший

день роботи 3 пункти приготували та видали 7 тисяч обідів [16].

Через декілька днів було відкрито ще 4 пункти харчування: 21 травня - № 4 (їдальня заводу «Наваль»), 25 травня - № 5 (9-ая Воєнна і Котельна), кінець травня - № 6 (їдальня в районі вокзалу, приміщення колишнього залізничного училища), початок червня - № 7 (3-я Кладбищенська, ріг вул. 3-я Воєнної) [17]. До кінця року АРА відкрила у Миколаївській губернії 60 пунктів харчування, постачала 231 дитячий заклад та лікарні, кормлячи 49060 дітей [18]. Загалом протягом 10 місяців 1922-23 років на харчування хворих з фонду «АРА» було виділено 205 410 обідів [19] (див. таблицю 1).

Згідно із правилами, встановленими АРА, їжу в їдальнях могли одержувати діти у віці до 14 років, що пройшли медичне обстеження (там, де це було можливо) і визнані голодуючими. Кожна дитина, прикріплена до їдальні АРА, повинна була мати спеціальну вхідну картку з персональним номером (Admission Ticket), на якій робилися спеціальні позначки про відвідування їдальні. Також по кожному пункту склалися поіменні списки (див. наприклад «Список осіб, що отримують харчування на їдальньому пункті №1 при заводі Руссуд» [21]). Дані списки ретельно перевірялися і без довідки з лікарні до списку попасти було практично неможливо. Гарячий обід видавався у строго певний час. Порція повинна була бути з'їдена в їдальні, і нести її додому не дозволялося [22].

Усього на одну дитину доводилося їжі енергетичною цінністю близько 5000 калорій у тиждень або близько 700 калорій на добу. Цього було недостатньо, тому що для нормального розвитку дитячого організму було необхідне 1500-1700 калорій на добу. Однак подібні умови годівлі обмовлялися угодою: пайок, одержуваний у їдальнях АРА, міг бути тільки додатковим. На практиці це було найчастіше єдине харчування дітей. Загальне тижневе меню вказане у таблиці 2.

Для організації харчування представництво АРА уклало договори з місцевими організаціями та підприємцями: «Губтрансом», «Нарпіт» та іншими. Наприклад, усі працівники їдалень повинні були бути членами профспілки «Нарпіт» [24]. Таким чином, радянська влада не тільки вирішувала питання про допомогу голодуючим, а й забезпечувала вирішення питання безробіття, так як здійснювалося тимчасове працевлаштування працюючого населення.

Як тільки систему харчування у Миколаєві було налагоджено, почалася організація допомоги іншим містам губернії, селищам і селам. «Головне наше завдання полягає в тому, - говорив представник АРА на Миколаївщині Раскін, - щоб до 15 липня 1922 року ми фактично годували 100 тисяч дітей Миколаївщини» [25].

Одна із проблем годування стосувалася суворого правила АРА: готування їжі й харчування повинне відбуватися на кухні; нікому не дозволялося брати додому або доставляти їжу хворим вдома. Це, як виявилось, стало найбільш непопулярною акцією АРА. З американської точки зору було б нерозумним дозволяти дітям брати продукти додому, де вони ділилися б серед голодних батьків і родичів, ще більш ускладнюючи проблему підтримки голодних дітей. Належний раціон був призначений на одну людину, але ніяк не на декілька. Американці наполягали на суворому виконанні «науково» запропонованої кількості калорій. Діти й батьки не могли узяти до тям, чому не можна поділити «пайку».

Повсякденна страшна реальність демонструвала неспроможність відстояної на європейському досвіді аксіоми. Заборони часто в селах порушувалися, селяни осаджували проханнями супервайзерів відмовитися від безсердечного обмеження. Американці були змушені поступитися – їжу брали додому, їли не готуючи, годували дорослих і хворих [26]. Наприклад, Уповноважений по Миколаївській губернії М. Раскін змушений був 11 липня 1922 р. дозволити дітям молодше п'яти років, у

зв'язку з епідеміями, отримувати обіди вдома. Але часті зловживання у даному напрямку привели до відміни цього розпорядження і з 18 вересня «усі діти без різниці у віці повинні з'їдати свої обіди винятково у приміщеннях їдалень». Хоча певні винятки були передбачені для хворих дітей, якщо вони мали свідоцтво лікаря [27].

Особливо часто представники АРА зіштовхувалися із зловживаннями на пунктах харчування, які призводили до конфліктів місцевих працівників з американцями. Наприклад, 7 червня 1922 р. відбувся інцидент між завідувачем харчового пункту №1 у Миколаєві І. Ланчковським та паном Штурманом. Суть конфлікту була в тому, що з'явившись на кухню п. Штурман побачив на підлозі порожні банки від згущеного молока, з яких залишки останнього витекли на підлогу. Звинувативши в усьому завідувача, він намагався побити його та всіляко ображав, що робилося на очах у персоналу кухні [28]. Не дивлячись на певну правоту завідувача, його було звільнено з посади.

21 липня 1922 р. на тому ж пункті трапився випадок крадіжки сала (жирів) хліборізом Пшеничним, який щоденно вискоблював порожні бочонки від жиру і назбиравши значну його кількість, намагався винести з пункту харчування. Але слідчий не повірив такому поясненню і вважав, що сало було вкрадене. У результаті Пшеничного було звільнено з роботи [29].

Інший конфліктний випадок трапився 7 червня 1922 р. на харчувальному пункті №3 м. Миколаєва. Після того як по карткам було видано обіди, на пункті залишилася їжа для працівників. Представник АРА, що відвідував кухню, був цим обурений і став вимагати роздачі обідів дітям. Після цього зробивши обшук і знайшовши вечерю для сторожа він схопив його і вилив в обличчя завідувачу пунктом Гольберту зі словами: «Ви жулик і працювати тут більше не будете». Потім вилив какао контролеру в обличчя зі словами: «Ви російські свині... тільки

красти вмiєте і більше нічого, у нас в Америці цього не буває» [30].

Не завжди були хороші відносини і з офіційними представниками радянської влади. З моменту появи Американської Адміністрації допомоги у Миколаєві за ними розпочався нагляд з боку відділу державного політичного управління (ДПУ). Тимофєєв, голова особливого відділу ДПУ в губернії, зазначав: «...шпигунство не страшне, є наше ДПУ, важливіше значення має допомога «АРА», оскільки симпатії до американців надто великі. За «АРА» населення зовсім не бачить «Допгола», констатує відсутність керівництва губернією. Необхідно спрямовувати агітацію у протилежний бік...». На засіданні губернського комітету ДПУ ставиться вимога перед губернським виконкомом добитися того, щоб робота з надання допомоги йшла від імені «Допгола», що і сталося з пайками, які не видавалися в пунктах, відкритих «АРА» [31].

Іншою формою діяльності АРА була доставка продуктових посилок. Ця схема була випробувана у Центральній Європі у 1920-1921 рр. Угода АРА з радянським урядом про посилки була підписана 19 жовтня 1921 р. Задум полягав у тому, що кожний живучий за межами ураженої голодом країни, хто бажав надати допомогу, купував продуктивний купон за 10 доларів в американському банку, або в офісах АРА в Європі. Потім купон посилав поштою через АРА в країну голоду, де АРА знаходила людину-одержувача, якому призначалася посилка. Одержувач відносив купон у найближчий склад АРА й обмінював його на продуктову посилку. Посилка складалася з 49 фунтів борошна, 25 ф. рису, 3 ф. чаю, 10 ф. жиру, 10 ф. цукру, 20 банок згущеного молока. У перерахуванні на кілограми, вага посилки становила приблизно 53 кг. Це були продукти вищої якості, вони обходилися АРА в 6,5 доларів плюс 1 долар за перевезення й страховку. Різниця між собівартістю і продажною ціною йшла до фонду, що використовувався на харчування дітей. Згідно з підрахунками АРА, один типовий набір продуктової

посилки забезпечував родину з 5 чол. харчуванням на тиждень [32].

Один з очевидців пише у своїх спогадах, як виглядала така посилка: «Перша посилка, яку мати і я з торжеством провезли на полозкові від пошти до нашого будинку по вулиці, зробила сенсацію. Ящик, що важив пуда півтора, був із чисто струганих дощок, з великими буквами англійською мовою по бокам, з великим яскравим американським прапором, наклеєним на кришці. Ящик привезли, кліщами й сокирою врочисто розкрили. Усі заохали від захоплення. На банках зі згущеним молоком були зображені корови, що паслися, на різних мішечках і коробках теж красувалися кольорові картини. Витягли свиняче сало, що носило дзвінку назву «бекон», борошно питлівку, метрової довжини макарони, цукор довгими шматочками, рис» [33].

Для управління посилковими операціями був створений спеціальний відділ в АРА. На місцях діяли пункти розподілу посилок. Основними пунктами в Миколаївській губернії були Миколаїв, Єлисаветград (нині - Кіровоград) та Херсон. Для повідомлення громадян про існування програми продовольчих посилок АРА поширила в Росії через свої офіси й поштові відділення близько півтора мільйонів листівок. Російські громадяни вписували свої імена й адреси в ці листівки; після АРА відправляла їх у Європу і в Америку. Так забезпечувалася адресна персональна допомога конкретної людини *за межами* України конкретній людині в Україні. Крім цього, відновлювалися порушені війною і революцією зв'язки між країнами і людьми [34].

Спочатку посилки для Миколаївщини прибували через Одеську контору, а в Миколаєві контора по доставці посилок з'явилася на початку травня 1922 р. З цього приводу Миколаївське відділення АРА зробило оголошення: «Американська Адміністрація Допомоги цим оголошує, що нею відкрито Миколаївське відділення і що усі продуктові посилки для населення міста Миколаєва, що отримувалися раніше через Одеську контору, будуть тепер

видаватися Миколаївською конторою АРА... усі особи, що повинні отримати продовольчі посилки будуть сповіщені через пошту» [35]. Як це виглядало для стороннього спостерігача дає спогад одного одесита про Одеську контору: «У закритих воріт завжди юрбється народ, що спостерігав за щасливцями, що виходили звідти із зашитими в парусину пакетами з написом «АРА». Іноді ворота розкривалися, звідти виїжджали величезні вантажівки. Тоді можна було побачити двір, завалений ящиками і тюками, й якихось спритних хлопців у зеленій уніформі» [36].

Критична фаза голоду залишилася позаду, був зібраний гарний урожай. Більшовики почали тяготитися присутністю АРА. Голод переходив у нестаток і недоїдання. На офіційному сленгу становище характеризувалося як «последгол». Однак, Ради потребували політичного визнання США, тому місію доводилося терпіти, хоча почався виявлятися ввічливий, але твердий натиск. І все-таки, незважаючи на офіційний оптимізм, багато селян як і раніше голодували й волали про допомогу.

Починаючи з 1 вересня 1922 р. АРА почала згортати свою активну діяльність в Україні. На Миколаївщині з даного числа припинялося годування дорослого населення, а кількість дітей зменшувалася на 50% [37]. У подальшому ідальні АРА поступово переходили під контроль «Джойнту», Місії Нансена та Українського товариства Червоного Хреста, хоча станом на квітень 1923 р. АРА мала на Миколаївщині 112 ідалень (детальніше див. таблицю 3).

Голод і допомога АРА серйозно компрометували комуністичну владу в очах населення і світової громадськості. Тому влада в центрі і на місцях уживала спроби прямо або побічно зменшити внесок АРА у боротьбі з голодом і заодно приписати їхні заслуги собі. Коли криза минула, відношення явно змінилося, тепер допомога бачилася не такою потрібною, влада стала тяготитися присутністю незалежної від її контролю організації, а в голосі партійних функціонерів усе

виразніше стали проявлятися нотки класової ненависті.

Улітку 1922 р. радянська делегація на конференції в Гаазі звалила світ у шок, оголосивши про намір відновити експорт зерна. Восени 1922 р. Москва оголосила про наявність мільйонів тон зерна, призначеного на експорт, у той час, коли власні оцінки вказували на те, що в найближчу зиму 8 млн. радянських громадян усе ще буде потрібна продовольча допомога, половина якої може бути задоволена власними ресурсами. Американська сторона протестувала проти вилучення більшовиками хліба у голодуючих на експорт, і це згодом мало негативне враження на громадську думку в США – допомога була припинена, відносини між країнами зіпсовані, а офіційне визнання Америкою СРСР було відкладено ще на десять років. АРА заявляла про безпосередній порятунок життя радянських людей, радянські лідери про відродження індустрії для будівництва соціалізму, який би ліквідував голод у майбутньому. Гувер не бажав субсидювати реконструкцію радянської промисловості за рахунок життів радянських людей – це стало джерелом його відмови від пошуку коштів і привело до згорання діяльності АРА як в Радянській Росії, так і в Україні.

Заявивши про завершення голоду, Москва замінила Допгол іншою структурою – *Післяголод*. Мета цього заходу, що став по суті зміною вивіски, полягала в тому, що сховати реальність триваючого голоду, але в той же час дозволити Заходу й далі направляти допомогу в Україну. У січні 1923 р. жителі Одеси стали свідками дивної картини – американський корабель *Манітоба* розвантажував у порту вантаж з поставками допомоги АРА, у той час як поруч радянський сухогруз *Володимир* завантажувався українським зерном, що направлявся до Гамбурга.

25 червня 1923 р. Миколаївський окружний комітет АРА було офіційно закрито [39], а 20 липня 1923 р., через два роки після драматичного звертання

Горького про допомогу, був закритий центральний офіс місії в Москві. Залишаючи країну, Адміністрація вручила найбільш отличившимся російським і українським співробітникам іменні сертифікати «У вдячне визнання вірних і самовідданих послуг, зроблених АРА. у її прагненні полегшити страждання голодуючого населення Росії». Усього таких сертифікатів було видано 5000. Керівництво АРА вважало, що вони послужать збереженню в країні пам'яті про американську допомогу.

Зокрема, висловлюючи глибоку вдячність американському народу від РНК СРСР, Л.Б. Каменев на прощальному вечорі із співробітниками Американської адміністрації допомоги сказав: «Завдяки величезним, цілком безкорисливим зусиллям АРА мільйони людей різного віку були врятовані від смерті, й цілі поселення і навіть міста уцілили від загрожуючої їм катастрофи. Нині, коли з припиненням голоду величезна робота АРА закінчується, РНК від імені врятованих мільйонів і трудящого народу Радянської Росії та союзних республік вважає своїм обов'язком перед обличчям усього світу висловити цій організації, її голові Герберту Гуверу. представникові в Росії полковнику Хаскелю і всім його співробітникам свою глибоку вдячність і заявити, що народи, які населяють Союз Радянських Соціалістичних Республік, ніколи не забудуть подану їм американським народом через АРА допомогу, вбачаючи у ній основу майбутньої дружби двох народів» [40].

Можна тільки припустити, що у свідомості поколінь, що пройшли через голод і американську допомогу, пам'ять про АРА суперечило тому офіційному уявленню, яке їм намагалася зверху нав'язати радянська влада. Розуміючи, що АРА занадто сильно вплинула на суспільну свідомість, офіційна влада спробувала викоринити всяке згадування про неї, зробити її зовсім невідомою для наступних поколінь.

Під час другої світової війни деякі радянські офіцери й солдати говорили американцям, з якими вони зустрілися при

звільненні Німеччини, що в дитинстві вони були врятовані від смерті «Арою» [41].

Як результат, перемога спільними зусиллями над одним із найстрашніших в історії голодом двадцятого століття. Америка допомагала Україні продовольством, медикаментами, одягом, - незважаючи на те, що не визнавала більшовицьку владу і навіть ставилася до неї досить вороже. В українських умовах створення «арівської машини» було подвійно важливо тим, що допомога контролювалася не державою, а незалежною організацією. Тому допомога доставлялася тим, хто в ній нуждався, не розкрадалася. Операція по наданню допомоги виявилася успішним «експериментом» у співробітництві між ворожими політичними системами [42]. Обидві країни з різними суспільними системами придбали цінний досвід конструктивного міжнародного співробітництва. Їхнім лідерам удалося, нехай на час, повстати вище своїх ідеологічних розбіжностей в інтересах досягнення загальної мети. Іронія історії – радикальний антикомуніст Гувер зробив більше всіх, щоб урятувати Ради, хоча він хотів повалення більшовиків.

Внесок АРА виміряється не тільки кількістю поставленого продовольства й іншої матеріальною допомогою. Не менш важливими, чому кукурудза й консервоване молоко, були «невловимі ресурси», доставлені АРА, такі як передова технологія управління допомогою, професійна відданість, дух оптимізму. Ефективна діяльність АРА відроджувала надію на те, що голод буде переборений, стимулювала конструктивну конкуренцію між АРА й Допголом, сприяла міжкультурному діалогу на всіх рівнях суспільства. АРА стала одним з факторів розвитку непівських реформ, стабілізації суспільства в період хворобливих перетворень. Діяльність АРА сприяла встановленню першого дружнього «контакту» Радянської України з капіталістичним світом, своєрідним проривом економічної, політичної й культурної блокади, «наведенням мостів» між двома берегами. Завдяки АРА, хоча й

на час, були відновлені контакти українців із зовнішнім світом, відділених від нього політичними й ідеологічними перешкодами. По суті, з'явився шанс налагодження діалогу між комуністами й капіталістами. Через «народну дипломатію» посланники АРА й інших організацій «знизу» зводили основи мирного співіснування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політична історія України / За ред. В.І. Танцюри. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – С.251.
2. Ibidem.
3. Мовчан О.М. Іноземна допомога голодуючим України в 1921-1923 рр. // Український історичний журнал. – 1989. - №10. – С.77.
4. Рапопорт В. Ленин, бабушка и мистер Гувер // Слово. – 2006. - № 50 / http://lit.lib.ru/w/witalij_r/text_0380.shtml
5. Ibidem.
6. Documents of Soviet-American Relations / Ed. by Harold J. Goldberg. Vol. 1. Intervention, Famine Relief, International Affairs. 1917-1933. - Gulf Breeze, FL: Academic International Press, 1993. - P.199.
7. Weissman B.M. Herbert Hoover and Famine Relief to Soviet Russia: 1921-1923. - Stanford: Hoover Institution Press, 1974. – P.66.
8. Документы внешней политики СССР. - Т.IV. - М.: Госполитиздат, 1960. – С.281-286; Weissman B.M. Op. cit. - P.65-66.
9. Латыпов Р.А. Помощь АРА Советской России в период «великого голода» 1921-1923 гг. // Научно-культурологический журнал. – 2006. - №1 [123] - <http://www.relga.ru>
10. Fisher H.H. Famine in Soviet Russia, 1919-1923: the operations of the American Relief Administration. – N.-Y.: The Macmillan Company, 1927. – P.246.
11. Golder F.A., Hutchinson L. On the Trail of the Russian Famine. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1927. – P.118-119.
12. Fisher H.H. Op. cit. – P.528-531.
13. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф.Р-608, оп.1, спр.2, арк.1.
14. Ibid, арк.7.
15. Красный Николаев. – 1922. – 20 мая (№413).
16. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.6, арк.12.
17. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.2, арк.7, 12-зв.; спр.19, арк.63.
18. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.5, арк.37.
19. Ліньов А.А. Міжнародна допомога голодуючим на Миколаївщині в 1921-1923 рр. // Щотижня. – 2003. – 14 травня (№20). – С.6-7.
20. Ліньов А.А. Міжнародна допомога голодуючим на Миколаївщині в 1921-1923 рр. // Наукові дослідження в контексті історичних проблем: Збірник наукових праць. – Миколаїв-Одеса, 2003. – Т.1: Історія та українознавство. – С.159.
21. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.15.

22. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.1, арк.27.
 23. Ibid, арк.71.
 24. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.28, арк.5-6.
 25. Крикалова И.В. Благородная миссия (помощь международных организаций голодающей Николаевщине в 1921-1923 гг.) // Державний архів Миколаївської області - <http://mk.archives.gov.ua/public/>
 26. Латыпов Р. Вказ. праця.
 27. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.4, арк.80.
 28. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.17, арк.18-18-зв.
 29. Ibid, арк.61-61-зв.
 30. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.18, арк.28-28-зв.
 31. Ліннов А.А. Міжнародна допомога голодуючим на Миколаївщині в 1921-1923 рр. // Щотижня. – 2003. – 14 травня (№20). – С.6-7.
 32. Латыпов Р. Вказ. праця.
 33. Цит. по: Цихелашвили Н.Ш. Американская помощь народам России в начале 1920-х гг. / Дис...к. ист. наук: 07.00.02. Отечественная история. - М.: РГГУ, 1998. - С.127-128.
 34. Цихелашвили Н.Ш. Американская помощь народам России в начале 1920-х гг. / Дис... к. ист. наук: 07.00.02. Отечественная история. - М.: РГГУ, 1998. - С.128.
 35. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.19, арк.2.
 36. Цит. по: «Одессика» // <http://odessa.club.com.ua/slovar/s003.html>
 37. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.19, арк.202.
 38. ДАМО, ф.Р-608, оп.1, спр.21, арк.5.
 39. Fisher H.H. Op. cit. – P.395.
 40. Цит. за: Мовчан О.М. Вказ. пр. – С.83.
 41. Burner D. Herbert Hoover: A Public Life. - New York: Knopf. 1979. – P.148.
 42. Foster G.M. The Demands of Humanity: Army Medical Disaster Relief. - Washington, D.C.: Center of Military History United States Army, 1983. - P.97-98.

Тригуб Олександр, Дудар Лілія. Діяльність АРА на Миколаївщині (1921-1923 рр.)

У статті, на основі раніше не досліджених джерел, відтворюється історична правда про надання допомоги голодуючим Миколаївської губернії від Американської Адміністрації допомоги (АРА) у 1921-1923 роках.

Trygub Olexander, Dudar Lily. Activity ARA on Mykolayiv province (1921-1923)

In article, on a basis earlier not investigated sources, the historical truth about granting the help starving of Mykolayiv province from the American Relief Administration (ARA) in 1921-1923 is recreated.

Надійшла до редакції 11.10.2007 р.

Таблиця 1

ДОПОМОГА «АРА» МИКОЛАЄВУ У ЖОВТНІ-ГРУДНІ 1922 року [20]

Місяці	Обіди		Пайки	
	Кількість їдалень	Кількість обідів	Кількість закладів	Кількість пайків
Жовтень	16	11348	74	132690
Листопад	16	11348	74	132690
Грудень	28	14558	70	141390

Таблиця 2

Щоденне та тижневе меню у пунктах харчування АРА (в грамах) [23].

	Какао	Цукор	Молоко	Борошно	Квасоля	Рис	Жири
Щоденно	4	16	36	100	20	34,3	8,57
Щотижнево	28	112	252	700	140	240	60

Таблиця 3

РОЗПОДІЛ РАЦІОНІВ ПО БАЗАМ МИКОЛАЇВЩИНИ НА КВІТЕНЬ 1923 р. [38].

№ п/п	Назва бази	К-ть кухонь	К-ть закр. закладів	Кіл-ть лікарень	К-ть раціонів у кухні	К-ть раціонів у закр. закладах	К-ть раціонів у лікарнях	Усього раціонів на квітень
1	Миколаїв	4	34	4	7479	2600	660	10739
2	Північний район Миколаєва	33	5	1	7246	250	15	7511
3	Південний район Миколаєва	22	8	-	7262	420	-	7682
4	Ново-Полтавська база	24	9	2	6840	768	45	7653
5	Очаківська база	16	5	-	3690	310	-	4000
6	Ново-Одеська база	13	6	2	3120	235	60	3415
	<i>Усього</i>	<i>112</i>	<i>67</i>	<i>9</i>	<i>35637</i>	<i>4683</i>	<i>780</i>	<i>41000</i>

ГЕРБЕРТ ГУВЕР – ТВОРЕЦЬ «АРА»

2. СПІВРОБІТНИКИ «АРА» КОРМЛЯТЬ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ГОЛОДУ 1921-1922 РР.

3. ЇДАЛЬНЯ «АРА»